

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Conciliorvm Omnivm Generalivm Et Provincialivm Collectio Regia

Ab anno MCCCCXXXVIII. ad annum MCCCCXL.

Parisiis, 1644

De successu Synodi Florentinae, & de processione Spiritus sancti. Capvt I.

urn:nbn:de:hbz:466:1-15490

BESSARION

SANCTÆ ROMANÆ ECCLESIE CARDINALIS,
magno & clementissimo viro Alexio Lascari
Philanthropino.

*De successu Synodi Florentinæ, & de processione
Spiritus sancti.*

CAPVT I.

Tv quidem non humanis solum rebus, verum etiam diuinis summopere studens, meditationeque scripturarum teipsum oblectans, non cessas & ipse per te fidei veritatem inquirere, & nos adhortari, vt pro posse opem tibi feramus ad eam inuestigandam atque inueniendam. Ego vero cum pigritia quadam, tum vel maxime quia libenter similes labores deposui, propterea quod sæpius de hac re sermonem habui cum nostris hominibus, qui pluris suam superstitionem & ignorantiam faciunt, quam veritatem, inuitus hoc rursus subeo certamen, quamquam ad te scripturus, qui sapientia & humilitate ornatus, non magis tentandi, quam veri inuestigandi gratia, hæc a me petis. Ipsam item auctoritatem sacri Concilii simpliciter satis esse puto ad persuadendum quemquam, & inducendum ad eius conclusionem humili corde capessendam atque credendam sine quacumque contradictione vel ambiguitate: cum tot hominum conuentum, qui sapientia, scientia & omni virtute præditi fuerunt, quorum in medio adfuisse Spiritum sanctum vt credamus necesse est, veritatem latuisse minime credendum sit. Præterea memini longam ad te alias dedisse epistolam, omniaque satis tetigisse quæ nunc quæris. Et ipsam etenim quæstionem per seipsam probaui, quod scilicet Spiritus sanctus a Patre Filioque procedit; & quæ videbantur sequi inconuenientia solui, & de aliis omnibus quæ tunc etiam petiisti, reddidi rationem: ita vt non sit opus pluribus verbis, præsertim tibi, qui tantam in huiuscemodi habes experientiam, vt paruis etiam principiis habitis, multa magnaque possis ex teipso percipere. Cum vero

Concil. Tom. 33.

H h h h

aliquid plus a nobis exoptules, non propter teipsum fortassis, cum ipse idem nobiscum sapias, sed propter contentiosos & veritatis aduersarios, nos, tum quia parati ad satisfactionem esse debemus omni poscenti nos rationem de ea quæ in nobis est fide, secundum Apostolum; tum vt amicitia nostræ satisficiamus, spe etiam ducti aliquorum vtilitatis, qui hæc legent, morem tibi gerere proposuimus. In primis itaque auctoritates sanctorum patrum & doctorum occidentalium tibi mittimus, quibus apertissime ex Patre & Filio Spiritum sanctum procedere affirmant, & ambos vnum eius esse principium: quæ cum plurimæ sint, & cunctis eorum in libris sparsæ, pauca nos tibi modo mittimus, quibus tamen similes alias etiam omnes esse scias. Deinde quemdam nostrum sermonem, cui dogmaticum, aut de vnione titulum imposuimus, tibi mittendum iudicauimus, quem paulo ante sacram vnionem, tamquam vltimam meæ opinionis atque sententiæ declarationem edidimus, quemque mitissimo nostro imperatori & patriarchæ reuerendissimo omnibus nostris præsentibus legendum dedi, cum inter nos vltimatim considerarem quid fiendum esset, & sententias aliorum de re vnionis scrutaremur. In quo ex ipsismet orientalibus patribus & doctoribus nostris, omiſſis omnino occidentalibus, pro posse quæstionem propositam declaravi atque probavi: quem tamquam & tibi potissimum, & si quis alius sine contentione audiet & perleget, maxime profuturum tuæ nobilitati mitto, clementissime ac splendidissime vir. Cum vero in iis nihil laboris ad præsens adhibuerimus (iam enim erant edita) tuo autem amore nunc quoque aliquid lucubrationis proposuerimus suscipere, vltra hæc etiam aliquid plus tui gratia tibi scribemus. Quare quam breuiter omnem sacri Concilii processum vnionisque sacræ modum tibi narrabo, ac aliquas rationes, quibus dogma propositum probabitur, afferam, & sic finem imponam. Sed antequam de iis dicam, paruum quiddam, non tamen parui, imo vero maximi existimandum iis procæmiis addam; supplebo quod prædicto sermone dogmatico deest, verborum multitudinem futura vtilitate compensans. In illo itaque dogmatico sermone ex orientalibus dumtaxat doctoribus volens huius quæ-

stionis veritatem probare, vnam quamdam auctoritatem beati Basilii, quæ sola omnibus aliis, quoad propositum ostendendum, antecellit, omisi, propterea quod ab aliquibus dubitabatur, an esset beati Basilii: non quia ego quoque aliquid dubii de ea habuerim, (minime) sed quia apud alios dubitabatur, nolui dubio vti. Hæc autem est, qua in tertio contra Eunomium suorum librorum beatus ille vsus est. Cur enim necesse est (inquit) si ordine ac dignitate tertius est Spiritus, natura quoque ipsum tertium esse? Dignitate namque ipsum secundum esse a Filio, cum ab ipso esse habeat, & ab ipso accipiat, & annuntiet nobis, & omnino ab illa causa dependeat, pietatis ratio tradit.

Capitur causa pro principio, causatum vero pro eo quod a principio est, & non ut causa & causatum limitationem important, prout Latini accipiunt, cum talia remouent a diuinis, veluti imperfectionem sonantia. Dependere quoque sumitur pro accipiendo esse, & non ut notat essentialem distinctionem, prout Latini accipiunt, cum aiunt nullam in Deo dependentiam ponendam propter diuinæ essentiæ unitatem summam.

Hoc igitur omisimus in dogmatico nostro sermone ponere. Ita vero ego certe teneo, sancti Basilii hanc esse auctoritatem, quemadmodum & alios eius contra Eunomium libros: quibus autem rationibus, tu quoque audias. Cum in hac Synodo nostra sex inter nos volumina huius operis contra Eunomium haberemus, quatuor in membranis antiquissima, quorum tria quidem Mitylenensis archiepiscopi erant, quartum Latinorum: duo vero in papyro, quorum vnum serenissimi erat imperatoris, aliud reuerendissimi patriarchæ, quod a monasterio Xanthopulorum commodo accipiens, secum portauerat. Quorum, inquam, sex voluminum quinque ita habebant hanc auctoritatem, vti ego nunc allegaui. Videlicet, qui ab ipso, hoc est, Filio habeat esse Spiritus, & ab eo tamquam a causa dependeat. Vnum vero dumtaxat, quod videlicet apud patriarcham erat, hac auctoritate carebat, in quibusdam partibus eius diminutum, in quibusdam superabundans, prout corruptoris, quicumque ille fuerit, mens & manus voluit. Demum post celebratum sacrum Concilium, & nostrum ad urbem Constantinopolitanam reditum,

cum proposuiffemus omnes illorum facrorum locorum bibliothecas, tum huius libri sancti Basilii, tum aliorum gratia inquirere, quæcumque noua volumina reperi post hanc contentionem scripta, omnia manca prædicta auctoritate reperi. Quæcumque vero antiquiora erant, & antequam hoc bellum oriretur scripta, hæc vero sana & integra cum auctoritate prædicta manent, quæ non pauciora sunt quam illa quæ passa fuerant corruptionem. In quibus etiam aliquid reperi, quod & plangendum simul & mirandum est. Mirandum quidem, si quis volens ad hæret falso, ipse illud fingens, & præsertim veritatem celando, cum intellectus naturaliter veritatem habeat pro obiecto: plangendum vero, quod aliqui sint ita fidei veritatem parui facientes, sine qua est impossibile hominem saluum fieri, vt non solum eius inuestigationem contemnant, verum etiam cum clare appareat, eam celare, opprimere atque peruertere conentur. Hoc autem tale quid erat. Vna cum aliis duos etiam quosdam libros sancti Basilii offendi apud monasterium Christi saluatoris Pantepopti, vnum in pergameno antiquissimum, vt videbatur; quanti vero temporis, ignoro; non enim erat annus inscriptus: aliud in papyro ante trecentos annos scriptum: erat enim in fine tempus notatum, ex quo certe habetur tantum temporis præteriisse ab eius initio: & libri adhuc extant, nisi postquam eos publicauerim, e medio sublati fuerunt ab illis, qui omnia contra suam ipsorum salutem machinantur. Hæc ambo, vt nos allegauimus, habebant sancti doctoris auctoritatem inscriptam. Quidam autem animi audacis, audacioris etiam manus, a membranis quidem ferro veritatem deleuit: quamquam nihil ei temeritas profuit, cum & locus vacuus manens, & syllabarum medietates adhuc existentes, & illius audaciam accusent, & veritatem nihilo minus ostendant. In papyreo vero volumine atramento perfuso totam illam partem operuit, qua dicitur ab eo tamquam a causa dependere. At post aliquot annos, cum hic liber in manus incidisset illius sapientissimi viri Demetrii Cydonii, auctoritas prædicta reintegrata est. Ille enim eam propria manu in margine illius libri adscripsit, audaciam corruptoris digne reprehendit: in tantam infamiam, tenebras & ignorantiam nostros homines pepulit

eorum contentio. Deinde dicere audent, quod Latini, nostrorumque Veccus, & alii qui Latinos secuti fuerunt, libros corruperint, præsertim cum auctoritas hæc tantum ornatum, tantam gratiam & eloquentiam Atticam præ se ferat, vt non modo Latinos aliquid simile cum tanta gratia in lingua peregrina & Græca non posse componere, sed neque Græcos quidem præter ipsum Basilium. Latinis etenim lingua propria, generaue dicendi a nostris diuersa impedimento sunt, ne aliquid ita ornate in nostra lingua conscribant. Quemadmodum etiam nostris impossibile est aliquid æquali gratia & ornatu atque Latini in lingua Latina scribere, quantumcumque vel Græci in Latina, vel Latini in Græca lingua profecerint. Cuius rei tum ego, tum alii de nostris digni sumus testes, qui Latinam utcumque mediocriter intelligimus linguam, nil tamen quod ornatum, Latineque compositum sit, scribere possum. Clare itaque patet, qui modos dicendi, stylum, eloquentiam, & alia iudicare sciunt, ipsius Basilii & eius limatæ linguæ, hanc auctoritatem, & nullius alterius esse. Præterea cum Veccus paucis ante annis fuerit, libri vero multo eo antiquiores sint, falsam hanc accusationem & vanum refugium probant. Item hoc idem aliunde probatur. Vir quidam apud Latinos maximæ reputationis Hugon nomine, antiquus, & longe ante tempora nostra (præteriti sunt namque fere ccc. anni, ex quo fuit) cum de processione Spiritus sancti scriberet, hanc etiam auctoritatem sancti Basilii ad hanc conclusionem probandam inducit. Hoc autem non Latine scriptum videns dico, verum Græce apud Constantinopolim in quodam libro Græco, non ipsius Hugonis, sed cuiusdam Nicetæ archiepiscopi Thessalonicensis, qui ipsi Hugoni contradicit, quamquam ipse Thessalonicensis idem cum Latinis sapiebat. Quod enim Spiritus sanctus ex Patre Filioque procederet, credebat: contendebat vero, vt vulgo dicitur, de umbra asini, neque ipsum verum asserens, licere symbolo addi, rem magnæ profecto deuotionis & sapientiæ, ac si diceret, non oportere veritatem publice prædicare. Hæc autem longius narraui, volens probare, fuisse quidem corruptionem in libris, verum non a Latinis & illorum sequacibus, sed econtra a contendentibus cum

Hhhh iij

Latinis; corruptionemque non per additionem solum, sed interdum per minutionem factam fuisse. Ita ut nullus amplius possit Veccum & similes causare, cum libri multo ante quam fuerit Veccus, veritatem clare probarent. Et hæc quidem a tempore ita indubia & vera sunt signa: ab ipso etiam genere dicendi suavissimo & ornatissimo stylo patet, nullius alterius quam Basilii debere credi istam auctoritatem esse. Attamen ab ipsa etiam sententia, & sequentium ad præcedentia connexu id ipsum clare patebit, si quis attente consideret. Cum Eunomius ex eo, quod Spiritus sanctus tertius ordine dignitateque diceretur a quibusdam doctoribus, tertium etiam eum natura colligeret, sanctus Basilius conclusionem hanc ægre ferens, media tamen non negat, quod scilicet Spiritus sanctus tertius esset dignitate & ordine. Nam etsi contra Eunomium clamans, ait: Qui vero ii sancti fuerint, & in quibus eorum sermonibus hoc docuerint, dicere non audeat: non ideo hoc dicit, quia negat Spiritum sanctum tertium ordine esse, vel dici a sanctis, quemadmodum nostri non recte putant. Sic enim sibi ipsi etiam & veritati contraria diceret: sed illius temeritatem ægre ferens, & conclusionem hanc repellens, quod scilicet Spiritus sanctus tertius etiam esset natura, exclamavit dicens: Qui vero ii sancti fuerint, & in quibus eorum sermonibus hoc docuerint, dicere non audeat. Non quia non fuerint qui hoc dixerunt, sed quia si eorum auctoritatem expresse allegasset, manifeste apparuisset, non potuisse hanc absurdam sequi conclusionem ex dictis eorum. Scimus etenim quod ex vno etiam vocabulo, vel dictione ablata, superaddita, vel postposita, tota intentio atque sententia scriptoris mutatur: & e conuerso cum fideliter allegatur, clare mens eius probatur, ita ut non liceat malignantibus conclusionem inferre, quæ præcedentibus non conueniat. Quare si Eunomius etiam allegasset auctoritatem sanctorum, non licuisset ei concludere quod concluserat. Nam etsi tertium esse Spiritum sanctum doctores concedunt, tertium tamen eum esse natura negant expresse. quare malignitatem eius detestans, infert: Fuitne vnquam ita temerarius aliquis, qui diuina dogmata peruerteret, atque innouaret? Et patet, quod nouitatem hic nominat, tertium esse natura Spiri-

tum sanctum, non autem ordine & dignitate: nempe enim seipsum appellasset nouarum rerum auctorem, & sibi ipsi contraria diceret. Ipse enim est, qui præcipue nobis credere tradidit, Spiritum sanctum tertium esse ordine & dignitate, & hanc auream catenam ordinis nos docuit. In iis enim contra Eunomium sermonibus suis, dignitate namque, ait, secundum esse a Filio, videlicet Spiritum sanctum, cum ab ipso esse habeat, & ab ipso accipiat, & annuntiet nobis, & omnino ab illa causa dependeat, pietatis ratio tradit. Huius enim auctoritatis, etsi non totam, partem tamen admittunt nostri, cetera abscindentes, ac ita eam allegantes: Dignitate etenim secundum esse a Filio tradit fortasse ratio pietatis: addentes, fortassis, vt orationem dubiam reddant; quæ dubietas omnino aliena a mente sancti Basilii per nos probabitur. Hæc enim non per impossibile sanctus ille doctor infert, quemadmodum aliquibus ignoranter visum est, scilicet vt veram sanctæ scripturæ, suamque opinionem exponens, considerat quod frequens est, tertium ordine clare ponens Spiritum esse, tertium vero natura tamquam impium repellens. Audi etenim quæ ad eiusdem probationem dicit: Quemadmodum enim, inquit, Filius ordine quidem a Patre secundus est, quoniam ab illo; & dignitate, quoniam origo & causa effendi ei, cum eius Pater sit; natura vero nullo modo secundus, quoniam in vtroque vna est deitas: ita videlicet etsi dignitate & ordine secundus a Filio est, non tamen alienæ ipsam naturæ esse inde consequetur. His etiam verbis aliqui addiderunt, quamquam concedendum non sit; quo nihil magis contrarium est intentioni beati Basilii, qui in epistola ad canonicas clarissime, Spiritus sanctus, inquit, Patri quidem & Filio connumeratur, cum supra omnem creaturam sit: ordine vero tertius est, vt euangelia nos docent, Domino dicente: *Euntes in vniuersum mundum, baptizate in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti.* Qui autem eum præponit Filio, aut superiorem Patre dicit, hic contradicit Dei traditioni: alienus vero a fana fide est, quam accepit, laudationis formam non seruans. Et post pauca: Quare si quis hunc ordinem peruertit, ipsam personarum existentiam totamque fidem negat. Si igitur hæc verba hæsitantis & dubitantis circa ordinem

Marc. 16.
Matth. 28.

sint, & eius qui suam sententiam sub dubiis, & cum fortassis, & quamquam concedendum non sit, proferat, tuum sit iudicium, & aliorum qui recti iudices sunt, & aliquatenus intelligunt vim rationum & dogmatum veritatem. Deinde non pudet eos tantæ cōtrarietatis sanctum doctorem accusare, imo vero ignorantia, si modo quidem tertium; vt non liceret absque crimine impietatis & totius fidei peruersione hunc ordinem mutare; modo fortassis eum esse secundum a Filio dicat, & alia huiusmodi. Ego vero, teste Deo, vicem eorum qui hæc autumant doleo, & pro eis me pudet. Si vero ipsi non sentiunt, mirum est profecto. Quod autem omnem eorum impudentiam enervat, hoc est, quod in his contra Eunomium rationibus suis post multa concludens hic doctor infert: Ita & Spiritus sanctus dignitate quidem & ordine secundus post Filium est: accepimus enim eum tertium a Patre & Filio numeratum, ipso Domino in traditione baptismatis salutaris hunc ordinem docente, cum dixit: *Euntes baptizate*, &c. Animaduerte igitur quod omnibus argumentis in epistola ad canonicas ordinem in Trinitate probat, salutaris scilicet baptismatis traditione, eisdem etiam hic eundem ordinem demonstrat. At in epistola ad canonicas tanta cum certitudine hunc asserit ordinem, vt eum qui aliter diceret, impium assereret. Quo igitur modo hic, vbi eisdem argumentis vtitur, cum hæsitacione & dubitatione loqueretur? Verum hæc prauorum hominum & impiorum, non illius sanctissimi viri sunt. Nulli itaque dubitandum est, sancti patris nostri Basilii hanc esse auctoritatem, Spiritum scilicet sanctum ordine & dignitate secundum a Filio esse, ipsumque esse habere ab eo, & ab eo tamquam a causa dependere. Quod cum ita sit, quis amplius aliquid aliud quærit? Nonne solus Basilius sufficiens est omnem nos docere veritatem? Nonne tantum & humana & diuina sapientia participauit, vt etiam solus sufficiens sit toti causa doctor ac magister? Et quamquam hæc veritas, quod Spiritus sanctus videlicet etiam ex Filio procedit, ex iis etiam nudis huius doctoris verbis manifeste appareat; non tamen ab re esse iudicati, ipsius eius verbis præsuppositis syllogismum quemdam ad eam veritatem probandam inferre. Dicit igitur Filium secundum a
Patre

Patre ordine & dignitate; hoc autem nostri etiam concedunt: sed animaduerte quonam modo secundus a Patre fit Filius ordine & dignitate: idem enim infert, propterea quod ab eo est, & quia principium & causa eius est Pater. Quare quod in diuinis personis secundum ordine & dignitate ab aliquo est, ideo secundum ab illo est, quia est ab illo. Hoc vero in naturalibus etiam rebus manifestum est. Omne enim quod ab aliquo natura secundum est, etiam ab eo est. Si quis dicat calorem produci a sole post radium, non tamen calorem produci a radio, quamquam sit natura secundus post radium: Responderetur, in creaturis quidem quod natura secundum alteri est, ab eo esse, vel tamquam a causa effectiua, vel tamquam a causa sine qua non, vt in exemplo producto. In Deo cum non prius tempore procedat a Patre Filius, quam Spiritus; si Spiritus est natura secundus Filio, oportet quod ab eo sit tamquam a causa effectiua. Sumimus autem hic, & in toto hoc opere, causam pro producente more doctorum Græcorum. At Spiritum quoque sanctum ordine & dignitate secundum a Filio idem ait: quod autem non quasi dubitans, vt quidam somniant, imo vero certo tenens in epistola ad canonicas clare videtur. Ex iis igitur tale fit argumentum: Omne quod in diuinis personis alio secundum est, ab eo est: Spiritus vero sanctus secundus a Filio est; igitur a Filio est. Quod si volueris magis generaliter argumentari, in hunc modum tibi dicendum est: Omne quod a natura secundum aliquo est, ab eo est: Spiritus vero natura secundus est a Filio dignitate & ordine; igitur Spiritus ex Filio est. Quod autem Spiritus natura est ordine secundus a Filio, patet; nihil enim est in sancta Trinitate præter naturam, neque per accidens. Et caue ne te scandalizet hæc dictio, natura, cum Spiritum natura secundum a Filio audias. Non enim secundum naturam secundum illum dicimus, vt alterius naturæ illum esse ostendamus, prout Eunomius faciebat: sed natura dicimus, excludentes accidens & quod præter naturam est. Hoc autem sanctus quoque Athanasius testatur, qualem ordinem & naturam habet Filius ad Patrem, talem ordinem & naturam Spiritum quoque sanctum ad Filium habere docens. Duo enim hæc per hanc auctoritatem probantur, &

quod tertius a Patre Spiritus sanctus est ordine, & secunda a Filio, quodque natura est hic ordo. Sed hæc quidem ex auctoritatibus sancti Basilii luce clarius probata sunt, quæ longo sermone data opera exposui; cum non parua nos inde sequatur utilitas, imo vero totum hæc sola verba possint. Siquidem solus Basilius sufficiens est ad docendum nos fidei veritatem. Iam vero ad promissa me transferam, & omnem tibi processum sacri Concilii breuiter narrabo; deinde aliquas demonstrationes huius veritatis in medium afferam, & sic finem faciam.

Narratio eorum quæ in Concilio facta fuerunt.

CAPVT II.

ILLA igitur, de quibus Ferrariæ, vbi, vt notum vobis est, primo appulimus, ante inchoationem Concilii priuatim disputauimus, tamquam non necessaria omittam, cum etiam nobis illa terendi temporis gratia potius, & illos expectandi qui venturi erant ad Concilium, propofita fuerint, quam quod necessaria essent. Tempore vero adueniente visum est nostris in duas partes propositam quæstionem diuidere. Vnam, quod nec ipsam etiam veritatem liceret addere symbolo patrum: alteram, quod nec fit verum, Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere. Et cum hoc placuisset, demum quærebatur, a quonam incipiendum esset; & communi aliorum sententia visum fuit inde incipere: Quod nihil fit addendum symbolo patrum: quamquam ipse manifeste contradicebam. Aiebam enim aut probabilius hoc altero esse, aut e contra: & siquidem minus probabile esset, non decere a debilioribus incipere, ita vt victos & profugatos nos in primo certamine deterritos, deinde secundum subire, ne fortassis isthæc profligatio etiam, vt secundam partem perderemus, causâ fieret. Quod si probabiliorem illam partem putaremus, oportere eam posteriorem seruare. Si enim in prima quæstione vinceremus, etiam secundam fortiori animo aggredieremur: quod si primam perderemus, illam videlicet, quæ Spiritum sanctum etiam a Filio procedere ponit, tunc saltem in secunda vinceremus, neque ipsam veritatem licere addere ostendentes. Præterea cum in natura etiam, quod fieri per pauciora potest, non fiat per plura;